

Артур ІНШАКОВ,
orcid.org/0000-0002-6541-691
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) artur.inshakov@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті визначено та систематизовано найбільш значущі психолого-педагогічні чинники формування патріотичних почуттів дітей дошкільного віку. Проаналізовано наукові погляди на поняття патріотичних почуттів як складової морального та емоційного розвитку особистості дитини. Розкрито сутність патріотичних почуттів у структурі моральних переживань дошкільника, обґрунтовано їх зв'язок із загальним процесом становлення самосвідомості, розвитку емпатії, формування ціннісних орієнтацій та усвідомлення власної належності до соціальної спільноти. Досліджено вікові психологічні передумови формування патріотичних почуттів у дошкільному віці.

У процесі дослідження встановлено, що патріотичні почуття у дітей дошкільного віку слід розглядати як специфічний різновид моральних почуттів, що формується в контексті загального емоційного розвитку, соціального досвіду та засвоєння цінностей. Доведено, що їх становлення спирається на вікові психологічні передумови розвитку емпатії, здатності до ідентифікації з близьким соціальним оточенням, переживання спільності, а також формування самосвідомості та почуття гідності. Встановлено, що педагогічні чинники формування патріотичних почуттів охоплюють комплекс умов організації освітнього процесу, серед яких провідне значення мають змістове наповнення патріотичного виховання, особистий приклад педагогів і батьків, партнерська взаємодія закладу освіти та сім'ї, культурно орієнтований зміст виховної роботи та забезпечення безперервності виховного процесу. Психологічні чинники включають емоційно-образне сприйняття краси рідної природи та довкілля, емоційну прив'язаність до найближчого соціального оточення, ідентифікацію себе з іншими та наслідування найкращих зразків патріотичної поведінки, позитивний психологічний клімат, переживання соціально значущих подій та усвідомлення приналежності до спільноти.

У результаті систематизовано основні чинники формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку та впорядковано їх у декілька взаємопов'язаних груп. Обґрунтовано, що поєднання психологічних механізмів емоційного переживання, ідентифікації та наслідування із педагогічно організованими виховними впливами забезпечує поступове формування у дитини стійкого емоційно-ціннісного ставлення до рідного краю, культури та соціальної спільноти.

Ключові слова: патріотичні почуття, патріотичне виховання, діти дошкільного віку, моральний розвиток, заклад дошкільної освіти, виховне середовище.

Artur INSHAKOV,
orcid.org/0000-0002-6541-691
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Preschool and Special Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk Oblast, Ukraine) artur.inshakov@gmail.com

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF FORMATION OF PATRIOTIC FEELINGS IN PRESCHOOL CHILDREN

The article identifies and systematizes the most significant psychological and pedagogical factors of formation of patriotic feelings in preschool children. Scientific views on the concept of patriotic feelings as a component of the moral and emotional development of a child's personality are analyzed. The essence of patriotic feelings in the structure of a preschooler's moral experiences is revealed, their connection with the general process of formation of self-awareness, development of empathy, formation of value orientations and awareness of one's own belonging to a social community is substantiated. Age-related psychological prerequisites for the formation of patriotic feelings in preschool children are investigated.

In the process of research, it was established that patriotic feelings in preschool children should be considered as a specific type of moral feelings, which is formed in the context of general emotional development, social experience

and assimilation of values. It is proved that their formation is based on age-related psychological prerequisites for the development of empathy, the ability to identify with a close social environment, the experience of community, as well as the formation of self-awareness and a sense of dignity. It was established that the pedagogical factors of the formation of patriotic feelings include a set of conditions for organizing the educational process, among which the leading importance is given to the content of patriotic education, the personal example of teachers and parents, the partnership interaction of the educational institution and the family, the culturally oriented content of educational work and ensuring the continuity of the educational process. Psychological factors include emotional and figurative perception of the beauty of native nature and the environment, emotional attachment to the immediate social environment, identification with others and imitation of the best examples of patriotic behavior, a positive psychological climate, experiencing socially significant events and awareness of belonging to the community.

As a result, the main factors of the formation of patriotic feelings in preschool children were systematized and arranged into several interconnected groups. It was substantiated that the combination of psychological mechanisms of emotional experience, identification and imitation with pedagogically organized educational influences ensures the gradual formation of a child's stable emotional and value attitude towards their native land, culture and social community.

Key words: patriotic feelings, patriotic education, preschool children, moral development, preschool educational institution, educational environment.

Постановка проблеми. Дошкільний вік характеризується інтенсивним розвитком емоційної сфери, становленням моральних уявлень та формуванням первинних соціальних почуттів, що створює сприятливі передумови для розвитку почуття приналежності до своєї країни та позитивного ставлення до неї. Тому особливого значення у цей період набуває можливість врахування тих психологічних і педагогічних чинників, які зумовлюють ефективність формування патріотичних почуттів у дітей під час виховного процесу в закладі дошкільної освіти. Формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку є важливим завданням сучасної системи дошкільної освіти, адже саме в дитинстві закладаються основи ціннісного ставлення до Батьківщини, рідної культури, традицій та суспільства.

Станом на теперішній час виховання патріотичних почуттів реалізується переважно на основі використання окремих тематичних заходів, ознайомлення дітей із державними символами, народними традиціями чи історико-культурними подіями. Однак подібна практика не завжди забезпечує глибоке емоційно-ціннісне переживання дітьми змісту патріотичних ідей, а також не повною мірою враховує психологічні особливості дошкільників. Формування патріотичних почуттів у цьому віці відбувається у першу чергу завдяки міжособистісним взаєминам, емоційній прив'язаності до близького соціального оточення, досвіду спільної діяльності, а також шляхом організованого ознайомлення з культурою, традиціями та життям рідного краю. Відповідно ефективність цього процесу значною мірою залежить від сукупності психолого-педагогічних чинників, пов'язаних із особливостями емоційного розвитку дітей, характером взаємодії дорослого і дитини, змістом освітньої роботи та використання певних виховних засобів.

У сучасній джерельній базі питання формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку здебільшого розглядається у межах загальної проблематики національно-патріотичного виховання, а також його окремих педагогічних умов, методів та засобів (Н. Гордій, Т. Журавко, Г. Засипка, М. Криловець, І. Ларіна, В. Ритік, Г. Розлуцька, Н. Сулаєва). Це ускладнює виокремлення конкретних педагогічних та психологічних чинників, що позначають на становленні патріотичних переживань у дошкільників. Існує виражений дефіцит системних узагальнень найбільш значущих чинників, що забезпечують формування патріотичних почуттів саме у дошкільному віці. У зв'язку з цим постає проблема визначення та систематизації психолого-педагогічних чинників, які сприяють ефективному формуванню патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти. Її розв'язання має важливе значення для удосконалення змісту та організації патріотичного виховання дітей на ранніх етапах розвитку особистості.

Аналіз досліджень. Проблематика формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку знайшла відображення у працях вітчизняних дослідників, зокрема Н. Басюк, І. Беха, Р. Вдовиченко, Н. Гордій, А. Денисенко, Т. Журавко, Л. Журавльової, Г. Засипки, О. Захаренко, М. Криловець, В. Куриці, І. Ларіної, Н. Майгутяк, Н. Михальченко, І. Нагорної, В. Ритік, Г. Розлуцької, А. Солонської, Н. Сулаєвої, О. Трофимчук, Т. Федірчик, К. Шапочки. Їхні дослідження охоплюють різні аспекти патріотичного виховання та створюють теоретичне підґрунтя для визначення психолого-педагогічних чинників формування відповідних почуттів у дошкільників.

Досить детально у сучасній джерельній базі розкриваються загальні теоретико-методологічні засади патріотичного виховання дітей дошкіль-

ного віку та визначення патріотизму як особистісної якості. У цих дослідженнях розкрито сутність патріотичних почуттів, їх місце в структурі морального розвитку дитини, а також окреслено основні педагогічні підходи до їх формування (Бех, 2020; Журавко, 2020; Солонська & Майгутяк, 2017). У межах близької проблематики Н. Басюк аналізує механізми формування моральних почуттів у старших дошкільників, що дозволяє розглянути патріотичні переживання як складову більш широкої системи морального становлення особистості (Басюк, 2022).

Значна кількість досліджень присвячена визначенню та обґрунтуванню педагогічних засобів формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, висвітлено можливості дитячої художньої літератури у розвитку емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини (Гордій, 2021), роль краєзнавчого матеріалу у формуванні почуття приналежності до рідного краю (Криловець, 2024), потенціал народної творчості як засобу прищеплення патріотичних цінностей (Ритік & Ларіна, 2023), а також значення театралізації у формуванні патріотичних цінностей дошкільників (Розлуцька & Куриця, 2023). Досліджено також специфіку виховання патріотичних почуттів на засадах педагогічної спадщини В. Сухомлинського, що підкреслює значущість гуманістичних засад та ціннісного наповнення освітнього процесу (Вдовиченко та ін., 2021).

У низці праць розглянуто соціально-педагогічні чинники патріотичного виховання. Дослідники підкреслюють значення соціального оточення як детермінанти становлення патріотичних орієнтацій особистості (Денисенко & Журавльова, 2015), роль взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у формуванні відповідних почуттів (Захаренко, 2022), а також значення педагогіки партнерства як основи ефективної взаємодії учасників освітнього процесу (Федірчик, 2019). У контексті сучасних викликів розкрито особливості розвитку патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку в період воєнних подій та необхідність урахування емоційного стану дітей (Сулаєва, 2022), а також специфіку реалізації завдань патріотичного виховання в умовах дистанційної освіти (Засипка, 2022).

Аналіз зазначених досліджень засвідчує наявність ґрунтовних напрацювань щодо змісту, засобів і організаційних форм патріотичного виховання дошкільників, а також окреслює важливість урахування соціального оточення та взаємодії дорослих у цьому процесі. Однак проблема визначення та систематизації саме психолого-педагогічних чинників, які забезпечують формування

патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку з урахуванням їхніх вікових психологічних особливостей, залишається недостатньо розробленою, що зумовлює потребу подальших наукових розвідок в цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Патріотичні почуття у структурі морального та емоційного розвитку дітей дошкільного віку доцільно розглядати як складне емоційно-ціннісне ставлення дитини до соціальної дійсності, що формується на ґрунті загального становлення її моральної сфери. Теоретичним підґрунтям для такого розуміння є положення про сутність почуттів як вищої форми емоційного ставлення людини до предметів і явищ, що характеризується відносною стійкістю, узагальненістю та відповідністю потребам і цінностям особистості. На відміну від ситуативних емоцій, почуття пов'язані з явищами, які мають постійне мотиваційне значення і визначають загальну спрямованість особистості; вони відображають її моральні переконання та внутрішній світ (Басюк, 2022: 17). Виникнення почуттів сигналізує про початок морального розвитку дитини, оскільки саме через них відбувається засвоєння цінностей і формування мотивів поведінки. У процесі діяльності, спілкування та під впливом виховання почуття поглиблюються, підкріплюються моральними знаннями й поступово набувають стійкої форми, перетворюючись на риси особистості (Басюк, 2022).

Дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку моральних почуттів, що зумовлено інтенсивним становленням емоційної сфери дитини та розширенням її соціальних зв'язків. У цей час формуються ставлення до себе, інших людей, колективу, суспільно значущих явищ; діти виявляють здатність до співпереживання, співчуття, шанобливого ставлення до потреб і інтересів інших (Басюк, 2022: 18). Саме на цій основі вибудовується можливість становлення патріотичних почуттів як особливого різновиду моральних переживань, що поєднують емоційний, ціннісний та мотиваційний аспекти. Патріотичні почуття не виникають ізольовано, а вкорінюються в уже сформовану систему ставлень дитини, спираючись на досвід любові до близьких, почуття власної гідності, переживання спільності з іншими.

У концептуальному вимірі патріотизм доцільно тлумачити як особливе безумовне і високосмислове почуття-цінність, що характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе (Бех, 2016: 57). Акцент на безумовності означає, що справжнє патріотичне почуття не може ґрунтуватися на зовнішньому підкрі-

пленні або ситуативних емоційних імпульсах, а має внутрішню спонукальну силу. Високосмисловий характер цього почуття пов'язує його з життєвизначальними орієнтирами особистості, а не з утилітарними потребами (Бех, 2016: 58). Отже, у структурі морального розвитку дитини патріотичні почуття постають як ціннісно насичене ставлення, що передбачає любов до Батьківщини, діяльнісну відданість батьківщині та готовність до самопожертви, моральну стійкість і почуття власної гідності (Бех, 2016: 58). Хоча окремі складові такого почуття у дошкільному віці ще не набувають завершеної форми, саме в цей період закладаються їхні емоційні та мотиваційні підвалини.

Можна виділити комплекс педагогічних чинників, пов'язаних з організацією освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, змістовим наповненням виховної роботи, характером взаємодії педагогів із дітьми та батьками, а також створенням цілісного виховного середовища, у якому дитина отримує можливість засвоювати соціально значущі цінності, що також безпосередньо позначаються на процесі формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку. Важливо підкреслити, що на відміну від окремих методів або засобів виховання, педагогічні чинники виступають фундаментальними детермінантами та умовами організації педагогічного процесу, що забезпечують формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини, рідної культури та свого соціального оточення.

Можна стверджувати, що одним із провідних педагогічних чинників виступає цілеспрямована організація змісту патріотичного виховання у закладі дошкільної освіти. Адже патріотичні цінності не є вродженими, а формуються у процесі спеціально організованого виховання, яке передбачає системну роботу щодо засвоєння дітьми знань, норм поведінки та моральних орієнтирів (Журавко, 2020: 266). Саме тому змістове наповнення освітнього процесу, спрямоване на формування у дітей любові до рідного краю, поваги до родини, історії та культурної спадщини народу, усвідомлення власної належності до певної спільноти є важливим педагогічним чинником. Хоча у дошкільному віці такі якості ще не можуть бути сформовані у завершеному вигляді, саме на цьому етапі закладається їхній ціннісний фундамент, який надалі визначатиме становлення громадянської позиції особистості (Журавко, 2020: 266).

Важливим педагогічним чинником формування патріотичних почуттів виступає особистісний приклад дорослих, у першу чергу педагогів і батьків. Дошкільники значною мірою засвоюють

соціальні цінності на основі механізмів наслідування та емоційного переймання ставлення значущих дорослих до різних явищ. У зв'язку з цим приклад дорослих, їхнє ставлення до рідної культури, мови, традицій, а також до подій суспільного життя виступає важливим педагогічним чинником формування відповідних емоційних орієнтацій у дітей. Добре відомо, що діти значно раніше переймають емоційно-позитивне ставлення дорослих до певних явищ, ніж починають усвідомлювати їх зміст на когнітивному рівні (Журавко, 2020: 266).

Суттєве значення має також організація взаємодії між закладом дошкільної освіти та сім'єю. Ефективність патріотичного виховання значною мірою залежить від узгодженості виховних впливів різних соціальних інститутів, передусім родини та освітнього закладу. Зокрема, батьківсько-виховательська взаємодія розглядається О. Захаренко як важливий педагогічний чинник формування патріотичних почуттів, оскільки саме завдяки співпраці педагогів і батьків забезпечується єдність ціннісних орієнтацій та виховних впливів на дитину (Захаренко, 2022). Узгодженість дій дорослих сприяє формуванню у дітей цілісного уявлення про значущість рідної культури, традицій та соціальних норм.

Іншим важливим педагогічним чинником виступає використання культурно орієнтованого змісту виховання, що забезпечує залучення дітей до духовної спадщини народу. На думку В. Ритік та І. Ларіної народна творчість, традиції, звичаї та фольклорні твори містять значний виховний потенціал, оскільки відображають моральні цінності та історичний досвід народу (Ритік & Ларіна, 2023: 89–90). У педагогічному контексті це означає, що систематичне включення елементів національної культури у зміст освітнього процесу створює умови для формування у дітей емоційно-позитивного ставлення до національної культури та традицій.

У сучасній педагогічній теорії підкреслюється значення педагогіки партнерства як основи ефективної взаємодії між педагогами, дітьми та батьками. Педагогіка партнерства передбачає побудову взаємин на засадах довіри, взаємоповаги, співпраці та спільної відповідальності за розвиток дитини (Федірчик, 2019). У контексті патріотичного виховання педагогіка партнерства виступає чинником, що сприяє формуванню у дітей досвіду взаємодії у спільноті, усвідомленню цінності колективних зусиль та розвитку почуття приналежності до певної соціальної групи.

Окремим педагогічним чинником є адаптація виховного процесу до нових умов організації освітньої діяльності, зокрема використання

дистанційних форм взаємодії. Навіть в умовах дистанційної освіти можливе ефективне формування патріотичних почуттів за умови збереження системності виховного впливу та підтримання емоційного зв'язку між педагогом, дитиною та батьками (Засипка, 2022). У цьому випадку педагогічним чинником виступає здатність освітнього середовища забезпечувати безперервність виховного процесу та підтримувати ціннісно орієнтовану взаємодію учасників освітнього процесу.

Формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку значною мірою зумовлюється дією комплексу психологічних чинників, пов'язаних з особливостями емоційного розвитку дитини, механізмами соціальної ідентифікації, наслідування, а також специфікою сприйняття навколишнього середовища та взаємодії з найближчим соціальним оточенням. Саме у дошкільному віці відбувається активне становлення емоційно-ціннісної сфери, що створює сприятливі передумови для формування почуттів, пов'язаних із переживанням приналежності до рідної домівки, родини, громади та Батьківщини. У зв'язку з цим Т. Журавко підкреслює, що патріотичні почуття дітей дошкільного віку ґрунтуються насамперед на їхньому інтересі до найближчого оточення – сім'ї, батьківського дому, рідного міста чи села, які дитина сприймає як власний життєвий простір і з якими пов'язує власний емоційний досвід (Журавко, 2020: 266). Тобто первинним психологічним підґрунтям становлення патріотичних переживань виступає емоційне переживання дитиною значущості та цінності близького соціального середовища.

Одним із важливих психологічних чинників формування патріотичних почуттів є сприйняття краси рідної природи та довкілля, що сприяє виникненню емоційно-позитивного ставлення до рідного краю. У дослідженнях, присвячених ролі краєзнавчого матеріалу у вихованні дошкільників, підкреслюється, що ознайомлення дітей із природними та культурними особливостями місцевості сприяє формуванню почуття прив'язаності до рідного краю, викликає емоційні переживання гордості та захоплення ним (Криловець, 2024). З психологічної точки зору такий вплив зумовлений інтенсивним розвитком у дошкільників емоційно-образного сприйняття, яке забезпечує глибоке переживання естетичної цінності навколишнього світу. Емоційне переживання краси природи, рідних місць, знайомих культурних символів поступово перетворюється на стійке позитивне ставлення до Батьківщини як до простору власного життя.

Суттєву роль у формуванні патріотичних почуттів відіграє психологічний механізм ідентифікації з позитивними зразками поведінки. У дошкільному віці дитина активно засвоює соціальний досвід шляхом наслідування та емоційного отождолення з реальними людьми або образами, які викликають у неї симпатію та захоплення. У цьому контексті важливим чинником виступає ідентифікація з героями художніх творів, які уособлюють моральні цінності, мужність, любов до рідної землі та готовність діяти в інтересах суспільства. Дослідники підкреслюють, що сприйняття художнього твору передбачає поступове формування здатності дитини емоційно включатися у події, співпереживати героям та ототожнювати себе з ними, що сприяє засвоєнню відповідних моральних орієнтирів (Гордій, 2021: 60–61). Аналогічний механізм діє і під час театралізованої діяльності, у рамках якої дитина, виконуючи певну роль, емоційно проживає ситуації, пов'язані з проявами любові до Батьківщини, взаємодопомоги та відповідальності перед референтною групою, що посилює внутрішнє прийняття відповідних цінностей (Розлуцька & Куриця, 2023).

Важливим психологічним чинником формування патріотичних почуттів виступає також вплив соціального оточення, передусім сім'ї та найближчого дорослого середовища. Дослідження свідчать, що діти значно раніше переймають емоційне ставлення дорослих до тих чи інших явищ, ніж починають усвідомлювати їх зміст на рівні знань (Журавко, 2020: 266). Саме тому приклад батьків, вихователів та інших значущих дорослих є важливим психологічним механізмом формування у дітей позитивного ставлення до Батьківщини. У цьому контексті І. Бех наголошує, що прояви патріотизму значною мірою формуються внаслідок поєднання індивідуально-психологічних та соціалізуючих чинників, пов'язаних із сімейним і груповим середовищем розвитку особистості (Бех, 2016). Важливо підкреслити, що особливого значення набуває позитивний психологічний клімат у дитячому колективі та родині, який забезпечує відчуття емоційної безпеки, довіри та приналежності до спільноти. Саме в умовах емоційного комфорту дитина здатна глибше переживати спільні цінності та ідентифікувати себе з групою, що є важливою передумовою формування патріотичних почуттів.

Окремим психологічним чинником, що набуває особливої актуальності в сучасних умовах, є психоемоційний стан дітей у період суспільних потрясінь, зокрема в умовах війни. Дослідники звертають увагу на те, що переживання дітьми складних

Результати систематизації педагогічних та психологічних груп чинників, що визначають ефективність формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку

Група чинників	Критерій систематизації	Зміст чинників
Педагогічні чинники	Ціннісно-змістові	– цілеспрямована організація змісту патріотичного виховання у закладі дошкільної освіти; – використання культурно орієнтованого змісту виховання (народна культура, традиції, духовна спадщина)
	Соціально-педагогічні	– особистий приклад педагогів і батьків; – партнерська взаємодія закладу освіти та сім'ї
	Середовищно-організаційні	– створення патріотичного виховного середовища; – забезпечення безперервності патріотичного виховання в різних формах організації освітнього процесу
Психологічні чинники	Емоційно-перцептивні	– емоційно-образне сприйняття краси рідної природи та довкілля; – емоційна прив'язаність до найближчого соціального оточення (родина, дім, рідний край)
	Ідентифікаційно-наслідувальні	– ідентифікація з позитивними героями (героями художніх творів, значущими дорослими) та наслідування взірців їхньої патріотичної поведінки
	Соціально-психологічні	– позитивний психологічний клімат у сім'ї та дитячому колективі; – переживання соціально значущих подій та усвідомлення приналежності до спільноти

Джерело: розроблено автором.

соціальних подій може по-різному впливати на формування їхніх емоційних ставлень, викликаючи як тривогу і страх, так і почуття єдності та співпереживання з іншими членами суспільства (Сулаєва, 2022). У таких умовах важливого значення набуває підтримка дорослих, яка допомагає дитині адекватно оцінювати події, зберігати емоційну стабільність та формувати уявлення про значущість спільних цінностей та взаємної підтримки. Таким чином, психологічні особливості переживання соціально значущих подій також виступають чинником становлення патріотичних почуттів, оскільки сприяють усвідомленню дитиною своєї приналежності до певної спільноти.

Узагальнення результатів здійсненого теоретичного аналізу дозволяє систематизувати визначені педагогічні та психологічні чинники формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку (табл. 1).

Висновки. Отже, патріотичні почуття у дітей дошкільного віку слід розглядати як специфічний різновид моральних почуттів, що формується в контексті загального емоційного розвитку, соціального досвіду та засвоєння цінностей. Їх становлення спирається на вікові психологічні передумови – зростання здатності до емпатії, ідентифікації з близьким соціальним оточенням, переживання спільності, розвиток самосвідомості та почуття гідності. Саме вбудовування цих компонентів у структуру морального розвитку створює

підґрунтя для подальшого формування стійкого, внутрішньо мотивованого патріотичного ставлення особистості.

Формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних психологічних чинників, серед яких важливе місце посідають емоційно-образне сприйняття рідного довкілля, механізми ідентифікації та наслідування позитивних зразків поведінки, вплив близького соціального оточення та переживання соціально значущих подій. Взаємодія цих чинників забезпечує поступове формування у дитини емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини та створює психологічне підґрунтя для подальшого розвитку стійких патріотичних переконань.

У свою чергу педагогічні чинники формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку охоплюють комплекс умов організації освітнього процесу, серед яких особливе значення мають змістове наповнення патріотичного виховання, особистий приклад педагогів і батьків, партнерська взаємодія між закладом освіти та родиною, культурно орієнтований зміст виховної роботи, а також здатність освітнього середовища адаптуватися до сучасних умов освітньої діяльності. Взаємодія цих чинників створює педагогічне середовище, сприятливе для становлення у дітей емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини та формування основ їхньої майбутньої громадянської ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Н. А. Формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку: монографія. Житомир: ФОП Євенок О. О., 2022. 328 с. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/33899/1/Басюк%20Монографія%20на%20ПДФ%20на%20сайт%20%28%29.pdf> (дата звернення: 14.03.2026).
2. Бех І. Духовна сила патріотизму особистості. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2020. № 1 (21). С. 56-64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719407/1/Духовна_сила_патріотизму_особистості.pdf (дата звернення: 14.03.2026).
3. Гордій Н. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом дитячої художньої літератури. *Освітні обрії*. 2021. № 1 (52). С. 57–63. DOI: <https://doi.org/10.15330/obrii.52.1.57-62>
4. Денисенко А. А., Журавльова Л. С. Соціальне оточення як важливий чинник патріотичного виховання особистості. Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. № 2. С. 74–76.
5. Журавко Т. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку: теоретичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28. Т. 1. С. 264–267. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/28.208595>
6. Засипка Г. С. Виховання почуття патріотизму як базової якості особистості в умовах дистанційної освіти дошкільників. *Досягнення та виклики національно-патріотичного виховання в регіоні: матеріали VIII обласної наук. – практ. конф. м. Київ, 10 листопада 2022 р. Київ: Донецький ОБЛІППО, 2022. С. 269–273.*
7. Захаренко О. Батьківсько-виховательська взаємодія як чинник патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Наука. Освіта. Молодь*. 2022. Ч. 1. С. 171–174. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2022/1/60.pdf (дата звернення: 14.03.2026).
8. Криловець М. Г. Роль краєзнавства у формуванні патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки*. Серія: Педагогіка. 2024. Вип. № 3 (37). С. 351–359.
9. Особливості виховання патріотичних почуттів у дошкільників на засадах педагогічної спадщини Василя Сухомлинського / Вдовиченко Р. П., Михальченко Н. В., Шапочка К. А., Нагорна І. В., Трофимчук О. С. *Colloquium-journal Pedagogical Sciences*. 2021. № 27 (114). С. 13–17.
10. Ритік В., Ларіна І. Формування патріотичних почуттів у дошкільників засобами народної творчості. *III Всеукраїнська студентська наукова конференція «Експериментальні та теоретичні дослідження в контексті сучасної науки»* (24 березня 2023 р., м. Івано-Франківськ), 2023. С. 89–90. URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/290>
11. Розлуцька Г., Куриця В. Формування патріотичних цінностей у дітей дошкільного віку засобами театралізації. *NewInception*. 2023. № 1–2 (11–12). С. 39–46. DOI: <https://doi.org/10.58407/NI.23.1-2.3>
12. Солонська А., Майгутяк Н. Формування патріотичних почуттів у старших дошкільників. *Науковий вісник Мелітопольського держ. пед. університету*. Серія: Педагогіка / ред. кол.: Аносов І. П. (голов. ред.) та ін. 2017. Вип. 2 (19). С. 88–92.
13. Сулаєва Н. В. Розвиток патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку в період війни. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі* : зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. Вип. 6. С. 9-14.
14. Федірчик Т. Педагогіка партнерства як чинник формування ефективної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах нової української школи. *Гірська школа українських Карпат*. 2019. № 21. С. 50–54.

REFERENCES

1. Basiuk, N. A. (2022). *Formuvannia moralnykh pochuttiv u ditei starshoho doshkilnoho i molodshoho shkilnoho viku* [Formation of moral feelings in children of senior preschool and primary school age]. Zhytomyr: FOP Yevenok O. O. 328 p. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/33899/1/Басюк%20Монографія%20на%20ПДФ%20на%20сайт%20%28%29.pdf> [in Ukrainian].
2. Bekh, I. (2020). Dukhovna syla patriotyizmu osobystosti [The spiritual power of personal patriotism]. *Dyrekтор shkoly, litseiu, himnazii*, 1(21), 56–64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719407/1/Духовна_сила_патріотизму_особистості.pdf [in Ukrainian].
3. Hordii, N. (2021). Vykhovannia patriotychnykh pochuttiv u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobom dytiachoi khudozhnoi literatury [Education of patriotic feelings in children of senior preschool age by means of children's fiction]. *Osvitni obrii*, 1(52), 57–63. <https://doi.org/10.15330/obrii.52.1.57-62> [in Ukrainian].
4. Denysenko, A. A., & Zhuravlova, L. S. (2015). Sotsialne otocennia yak vazhlyvyi chynnyk patriotychnoho vykhovannia osobystosti [Social environment as an important factor of patriotic education of personality]. Melitopol: Vydavnytstvo MDPU im. B. Khmelnytskoho, 2, 74–76. [in Ukrainian].
5. Zhuravko, T. (2020). Patriotyчне vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku: teoretychnyi aspekt [Patriotic education of senior preschool children: theoretical aspect]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 28(1), 264–267. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/28.208595> [in Ukrainian].
6. Zasyпка, H. S. (2022). Vykhovannia pochuttia patriotyizmu yak bazovoi yakosti osobystosti v umovakh dystantsiinoi osvity doshkilnykiv [Education of patriotism as a basic personal quality in conditions of distance education of preschoolers]. *Dosiahnennia ta vyklyky natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v rehioni: materialy VIII oblasnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, November 10, 2022) (pp. 269–273). Kyiv: Donetskyy OBLIPPO. [in Ukrainian].
7. Zakharenko, O. (2022). Batkivsko-vykhovatel'ska vzaemodiia yak chynnyk patriotychnoho vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku [Parent–educator interaction as a factor in patriotic education of senior preschool children]. *Nauka. Osvita. Molod*, 1, 171–174. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2022/1/60.pdf (Accessed: March 14, 2026). [in Ukrainian].

8. Krylovets, M. H. (2024). Rol kraieznavstva u formuvanni patriotychnykh pochuttiv ditei starshoho doshkilnoho viku [The role of local history studies in the formation of patriotic feelings of senior preschool children]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriya: Pedahohika*, 3(37), 351–359. [in Ukrainian].
9. Vdovychenko, R. P., Mykhalchenko, N. V., Shapochka, K. A., Nahorna, I. V., & Trofymchuk, O. S. (2021). Osoblyvosti vykhovannia patriotychnykh pochuttiv u doshkilnykiv na zasadakh pedahohichnoi spadshchyny Vasylia Sukhomlynskyi. [Features of educating patriotic feelings in preschoolers based on the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynskyi]. *Colloquium-journal. Pedagogical Sciences*, 27(114), 13–17. [in Ukrainian].
10. Rytik, V., & Larina, I. (2023). Formuvannia patriotychnykh pochuttiv u doshkilnykiv zasobamy narodnoi tvorchosti [Formation of patriotic feelings in preschoolers by means of folk art]. In *III Vseukrainska studentska naukova konferentsiia "Eksperymentalni ta teoretychni doslidzhennia v konteksti suchasnoi nauky"* (Ivano-Frankivsk, March 24, 2023) (pp. 89–90). URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/290> [in Ukrainian].
11. Rozlutska, H., & Kurytsia, V. (2023). Formuvannia patriotychnykh tsinnosti u ditei doshkilnoho viku zasobamy teatralizatsii [Formation of patriotic values in preschool children by means of dramatization]. *NewInception*, 1–2(11–12), 39–46. DOI: <https://doi.org/10.58407/NI.23.1-2.3> [in Ukrainian].
12. Solonska, A., & Maihutiak, N. (2017). Formuvannia patriotychnykh pochuttiv u starshykh doshkilnykiv [Formation of patriotic feelings in senior preschoolers]. *Naukovi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohika*, 2(19), 88–92. [in Ukrainian].
13. Sulaieva, N. V. (2022). Rozvytok patriotychnykh pochuttiv u ditei doshkilnoho viku v period viiny [Development of patriotic feelings in preschool children during wartime]. In O. A. Hnizdilova & N. V. Kovalevska (Eds.), *Doshkilna osvita u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori: zbirnyk naukovykh prats* (Vol. 6, pp. 9–14). Poltava: PNPУ imeni V. H. Korolenka. [in Ukrainian].
14. Fedirchuk, T. (2019). Pedahohika partnerstva yak chynnyk formuvannia efektyvnoi vzaiemodii uchasnykiv osvitnoho protsesu v umovakh novoi ukrainskoi shkoly [Pedagogy of partnership as a factor in forming effective interaction of participants in the educational process in the conditions of the New Ukrainian School]. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat*, 21, 50–54. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 04.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

